

DOI: 10.33270/0525676812.13
УДК 343.8:341.1

ЛЮБАРСЬКИЙ Олександр

ад'юнкт кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7392-7409>

**ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ТРИВІУМ:
ГУМАННІСТЬ, ГІДНІСТЬ, ГУМАНІЗМ ЯК ЦІННІСНО-ПРАВОВА ОСНОВА
СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ В'ЯЗНІВ¹**

Анотація. Статтю присвячено висвітленню сутності аспектів гуманності, гідності, гуманізму в поводженні з позбавленими свободи особами, і представленню сформульованих за результатами аналізу й узагальнення відображеного в міжнародних та українських джерелах права відповідного реального і правосвідомого досвіду, релевантної термінологічної культури та сенсового навантаження гуманістичних теоретико-правових засад правового регулювання, політики і практики стимулювання правослухняної поведінки в'язнів, що є надзвичайно актуальним у час стрімкого людиноцентристського розвитку наднаціонально інтегрованої правової системи через консенсусну еволюцію права, зокрема шляхом посилення м'якого права. У статті, відповідно до проведеного дослідження на основі міжнародних джерел права: документів м'якого і жорсткого права та практики Організації Об'єднаних Націй; європейських джерел права: документів м'якого та жорсткого права Ради Європи, результатів діяльності наглядових інституцій і практики Європейського суду з прав людини; українського політико-правового та наукового дискурсу – концептовано зміст людиноцентристського тривіуму поводження із в'язнями: гуманності, гідності, гуманізму в правових поняттях «гуманність у поводженні із в'язнями», «людська гідність» і «принцип гуманізму кримінально-виконавчого законодавства, виконання та відбування покарань», які формують ціннісно-правове підґрунтя для виконання кримінальних покарань загалом і його квінтесенції – стимулювання правослухняної поведінки засуджених, що становить цінність нового наукового знання і користь для подальшого розвитку юриспруденції, удосконалення законодавчого регулювання та політики і практики кримінальної юстиції.

Ключові слова: в'язень; гуманність; гідність; гуманізм; права людини; покарання; стимулювання правослухняної поведінки; реабілітація.

Рекомендоване посилання:

Любарський О. Людиноцентристський тривіум: гуманність, гідність, гуманізм як ціннісно-правова основа стимулювання правослухняної поведінки в'язнів. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 101–109. DOI: 10.33270/0525676812.13

¹ Для англомовного міжнародного, зокрема європейського, релевантного політико-правового і наукового дискурсу притаманним є термін-поняття, що охоплює відповідники з українського законодавства – «засуджені» та «взяті під варту особи / ув'язнені», «prisoners» – в'язні (у перекладі українською мовою Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners – Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (1955)), ув'язнені у значенні дефініції п. 10 Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules – Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила (2006).

Вступ

Мейнстримом і перспективою прогресивної правової свідомості та культури виконання кримінальних покарань у виді позбавлення, обмеження волі, сутністю і змістом головної концепції пенітенціарної політики та практики в Європі та Світі, яка ґрунтується на передовому досвіді, кристалізованому в нормах права й інституціоналізованому в інтегрованому вимірі міжнародної та національних правових систем, є забезпечення оптимуму реінтеграції в'язнів у суспільство, здатними вести самодостатнє і вільне від злочинів життя, як апогей поваги до гідності та забезпечення прав і свобод людини, соціального компромісу й захисту суспільства, шляхом досягнення якого є стимулювання правослухняної поведінки позбавлених свободи осіб. «Стимулювання правослухняної поведінки в'язнів» є терміном, який оптимально відображає квінтесенцію процесу і практичної мети – завдання виконання покарань у виді позбавлення та обмеження волі, що й зумовило як проблематику дослідження, так і номінацію цієї статті (Liubarskyi, 2024a).

Необхідно зауважити, що стимулювання правослухняної поведінки спрямоване передусім на в'язнів, поведінка яких визнана неправомірною рішенням суду та які потребують відповідного впливу, проте взяті під варту особи, тобто ще офіційно не визнані винними, такими, що потребують корекції поведінки, під час їх ув'язнення також мають бути стимульованими, забезпеченими відповідними умовами для нейтралізації дії небезпечних і шкідливих факторів несвободи й тюремної субкультури, зокрема їх негативного подальшого ефекту після реінтеграції в суспільство.

Стимулювання правослухняної поведінки в'язнів (засуджених) – це зовнішній вплив на в'язнів (засуджених) як під час, так і після позбавлення свободи (відбування покарання), спрямований на забезпечення їх реінтеграції в суспільство потенційно спроможними за своїми особистісними рисами та реально здатними жити без вчинення кримінальних правопорушень засобами й заходами комплексу правового регулювання, політики та практики держави, місцевого самоврядування і громадянського суспільства, правовим базисом якого є національні норми права, інтегровані в легалізовану на наддержавному рівні концепцію правової свідомості та культури, систему міжнародного статутного і прецедентного, а також м'якого та звичаєвого права.

Поряд із фокусуванням комплексу пенітенціарної політики, практики та права на реабілітацію в'язнів, нині, в епоху гуманізму, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю, у прогресивному політико-правовому дискурсі дедалі активніше аналізують

питання поваги до належної позбавленим свободи особам гідності та цінності, гуманного ставлення і гуманності загалом у поводженні із в'язнями. Зокрема, метою української Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року є: «створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту» (Order of the Cabinet of Ministers, 2022). На посилення захисту прав в'язнів, запобігання жорсткому поводженню і катуванням та оптимізацію реабілітації в'язнів спрямований і проєкт Ради Європи «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS) (Project Towards more...). Необхідно з'ясувати, яким є правовий зміст понять «гуманне виконання покарань», «гуманні умови», «гуманістична система виконання кримінальних покарань», «гідність людини», що є фундаментальною цінністю сучасного людиноцентристського права, з якої походять права людини та визнання якої є основою свободи, справедливості й загального миру відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікованого 19 жовтня 1973 року (International Covenant, 1966) (далі – Пакт) та Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року, ратифікованої (із застереженнями) 26 січня 1987 року (Convention against, 1955). Дослідження потребують норми, стандарти, вимоги гуманності й поваги до гідності людини, орієнтири «гуманізації (humanization) кримінальної юстиції», на чому акцентовано в Основних принципах поводження з в'язнями (Basic Principles, 1990) і Мінімальних стандартних правилах ООН щодо поводження із в'язнями (United Nations Standard, 2015) (далі – Мінімальні стандартні правила).

Матеріали та методи

Дослідженню суспільних відносин, які виникають у зв'язку виконанням-відбуванням покарань, реабілітацією та соціальною реінтеграцією в'язнів, в Україні та зарубіжних країнах присвятили свої праці такі вчені: В. А. Бадира, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, В. І. Кривуша, В. О. Меркулова, О. М. Неживець, Г. О. Радов, В. М. Синьов, О. І. Осауленко, М. С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, С. В. Царюк, О. О. Шкута, І. С. Яковець та ін.

Серед наукових публікацій останніх років слід виокремити такі:

– «Принцип гуманізму в кримінально-виконавчому праві», релевантний зміст якої, відповідно до консолідованих автором у висновках результатів, влучно відображає така цитата: «щоб сформулювати у засуджених навички

правослухняного способу життя, пенітенціарна система повинна бути для них зразком у сфері дотримання прав людини та основних свобод... Гуманне ставлення до засудженого слід розглядати як можливість, яка дає шанс повернутися в суспільство законослухняним громадянином. Це, зокрема, передбачає можливість у процесі виправного впливу відновити втрачені соціально корисні зв'язки» (Likhovitskyi, 2024, p. 645);

– «Засада гуманізму кримінально-виконавчого права» – автор акцентує на відображенні в засаді гуманізму інтересів як засудженого, так і потерпілих, інших осіб та суспільства загалом, зосереджує увагу на необхідності забезпечення виконання в'язнями своїх обов'язків («гуманістичних») щодо інших людей, зокрема виплат за виконавчими документами (Pylypenko, 2022);

– «Про деякі змістовні елементи принципу гуманного ставлення до засуджених у сфері виконання кримінальних покарань України», де автори підсумовують результати свого дослідження в концептуванні поняття «гуманне ставлення до засуджених», «яке варто розуміти як особистісну позицію персоналу установ виконання покарань щодо цієї категорії засуджених та роботу з цими особами, що ґрунтується на законі та відповідних їхніх особистісних і професійних якостях, а також проявляється в людському поводженні із засудженими під час здійснення професійних обов'язків у сфері виконання покарань» (Kolb, & Vasiliuk, 2021, p. 147);

– «Забезпечення поваги до гідності в системі протидії кримінальному радикалізму серед засуджених», у якій автори обґрунтовують необхідність недискримінаційного гарантування всім засудженим, незалежно від виду установи виконання покарань, можливості реалізації права на повагу до їх гідності в частині короточасного виїзду за межі виправної колонії у зв'язку з виключними обставинами та концептують гідність як «фундаментальну морально-правову категорію, що визначає ключові опорні, смислові точки всього метаконструкту сучасного світського праворозуміння будь-якого типу» (Orlov, & Barash, 2023).

Аспекти гуманності, гідності, гуманізму в поводженні з в'язнями потребують наукової рефлексії та розроблення теоретичних засад і шляхів оптимізації релевантних напрямів правового регулювання, політики та практики, що є надзвичайно актуальним нині, з огляду на людиноцентристський лейтмотив сучасного права.

Дослідження здійснено на основі міжнародних джерел права: документів м'якого і жорсткого права та практики Організації Об'єднаних Націй; європейських джерел права: документів м'якого та жорсткого права Ради Європи, результатів діяльності наглядових інституцій і практики Європейського суду з прав

людини, а також українського політико-правового та наукового дискурсу.

Аспекти презентованих у статті результатів дослідження було висвітлено в матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів» (Liubarskyi, 2024b).

Дослідження та оформлення його результатів виконано за допомогою системи методів наукового пізнання, основу якої становив комплекс герменевтичного, формально-логічного, формально-юридичного (догматичного) та методу контент-аналізу.

Мета статті – висвітлити сутність і визначити зміст шляхом аналізу відображеного реального та правосвідомого досвіду, релевантної термінології культури й сенсового навантаження в українських та міжнародних джерелах права і концептувати правові поняття «гуманність у поводженні із в'язнями», «людська гідність» та «принцип гуманізму кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань» як складові ціннісно-правового базису виконання кримінальних покарань і поводження з позбавленими свободи особами загалом і його квінтенсенції – стимулювання правослухняної поведінки в'язнів, що становитиме цінність нового наукового знання і користь для подальшого розвитку юриспруденції, удосконалення законодавчого регулювання, політики та практики кримінальної юстиції.

Результати й обговорення

Пошук концептування, дефініції понять «гуманність», «гідність» у міжнародних правових документах релевантних результатів не дав. Проведений контент-аналіз засвідчив, що в текстах основоположних міжнародних нормативно-правових актів, зокрема щодо захисту прав людини та безпосередньо в'язнів, застосована термінологія гуманізму не відображає зміст й істотні, юридично значущі ознаки, або ж модули «гуманності». Очевидно, тому що поняття «гуманність» належить до «морально-етичних категорій», як і гідність, якою «слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності», за твердженням Пленуму Верховного Суду України (Resolution of the Supreme Court, 2009).

У Мінімальних стандартних правилах зазначено, що ефективна, справедлива, підзвітна й гуманна (humane) система кримінальної юстиції ґрунтується на зобов'язанні підтримувати захист прав людини (United Nations Standard, 2015) із посиленням на Сальвадорську декларацію про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи попередження злочинності та кримінального правосуддя та їх розвиток у світі, що змінюється (Twelfth United Nations, 2010), релевантний зміст якої можна викласти в таких тезах: декларування державами – членами ООН

прагнення використовувати стандарти й норми ООН як керівництво в кримінально-виконавчій правотворчості; важливість обміну інформацією та імплементації ООН надбань міжнародної та національних систем права, досвіду найкращих практик і наукових досягнень; акцентування на необхідності посилити альтернативи ув'язненню (громадські роботи, реституційне правосуддя, електронний нагляд), підтримку реабілітації та реінтеграції (програми виправлення протиправних моделей поведінки, освіти і професійної підготовки), а також скорочення практики досудового утримання під вартою (п. 48–53) (Twelfth United Nations, 2010).

У Мінімальних стандартних правилах для забезпечення гуманних умов для в'язнів гарантовано їх мінімальний поріг і перспективу подальшої гуманізації: будь-які зміни в цих правилах не повинні знижувати будь-які з наявних стандартів, а повинні відображати останні досягнення в галузі пенітенціарної науки й належної практики (United Nations Standard, 2015). Також ідеться про врахування Загального зауваження № 21 Доповіді Комітету з прав людини ООН (Report of the Human Rights, 1992) щодо гуманного поводження (humane treatment) у контексті наголошення на невідчужуваності людських прав позбавлених свободи осіб і важливості мети їх соціальної реабілітації та реінтеграції в суспільство законослухняними людьми. Зазначене зауваження стосується ст. 10 Пакту, де в імперативній формі визначено, що всі особи, позбавлені свободи, підлягають поводженню з гуманністю (with humanity) та повагою до гідності, притаманної людині, а також акцентовано на відокремленому триманні категорій підозрюваних і неповнолітніх та відповідному їхньому статусу поводженню з акцентом на меті поводження, що передбачає реформацію і соціальну реабілітацію в'язнів. Суттєвими ознаками, що дають змогу наблизитися до висвітлення концептованого в термінології гуманності змісту гуманного поводження, можна навести такі положення загального зауваження № 21:

– ч. 1 ст. 10 Пакту покладає на держави позитивне зобов'язання та, враховуючи особливо вразливе становище в'язнів, доповнює статтю 7 (яка кореспондується, зокрема, з положеннями ст. 5 Загальної декларації прав людини (Universal Declaration, 1948), ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, ратифікованої 17 липня 1997 року (Convention for the Protection, 1950) (далі – Конвенція), і ст. 21 та 28 Конституції України (1996) щодо заборон катування чи жорстокого, нелюдського (inhuman) або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, медичних чи наукових досліджень без згоди особи) також положенням, що в'язні не можуть зазнавати будь-яких складнощів чи обмежень

(any hardship or constraint), крім тих, що є результатом позбавлення свободи;

– положення ч. 1 ст. 10 Пакту є правилом фундаментального й універсального застосування, і його виконання не може залежати від наявних у держави матеріальних ресурсів, а також його мають застосовувати без будь-яких дискримінацій;

– окремо акцентовано, що пенітенціарна система по суті має бути спрямованою на реформацію та соціальну реабілітацію засуджених, запитує інформацію від держав щодо конкретних заходів, яких вживають для навчання, освіти і перевиховання, професійної орієнтації та практичного навчання, програм роботи для в'язнів у пенітенціарній установі й за її межами, а також щодо системи надання допомоги після звільнення, її успішності;

– державам-учасникам вказано на необхідність звітування, як застосовують встановлені ООН норми поводження із в'язнями, зокрема: у навчанні та професійній підготовці посадових осіб, які мають владу над позбавленими свободи особами, і безпосередньо в практичній діяльності, щодо системи відповідного контролю та конкретних заходів недопущення катування чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, а також щодо законодавчих й адміністративних положень, які стосуються права, передбаченого ч. 1 ст. 10 (Liubarskyi, 2024b, p. 339-340; Report of the Human Rights, 1992).

У загальному зауваженні № 20 щодо зазначеної ст. 7 Пакту зазначено, що її положення мають на меті захист гідності й фізичної та психічної цілісності особи, проте Пакт не містить визначення понять, охоплених ст. 7, а також Комітет не вважає за необхідне скласти перелік заборонених дій або встановити чіткі відмінності між різними видами покарання чи поводження; відмінності залежать від характеру, мети й тяжкості застосованого впливу, але тут виокремлюють універсальні заборони щодо завдання фізичних і психічних страждань, тілесних покарань, тривалого одиночного ув'язнення, зазначено про бажаність скасування смертної кари, її сувору обмеженість і виконання із завданням найменших фізичних і психічних страждань (Liubarskyi, 2024b, p. 340-341; Report of the Human Rights, 1992).

Положення п. 60.3 Європейських пенітенціарних правил (Рекомендація № R (2006) 2) доповнюють апофатичні ознаки гуманності й гідності, визначаючи колективні та тілесні покарання, покарання шляхом поміщення в темну камеру (до карцеру без вікон) як вид нелюдського (inhuman), негуманного (згідно з текстом, наданим Офісом Ради Європи в Україні) або принизливого покарання. У п. 72.1 встановлено вже позитивне зобов'язання управління в'язнями в етичному контексті – поводження з усіма в'язнями з гуманністю та повагою до гідності людини, а в

п. 77 – обов'язок в'язничної адміністрації посилити увагу під час відбору персоналу щодо необхідності дотримання ним вимог гуманності (European Penitentiary, 2006; Liubarskyi, 2024b, p. 340-341).

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), створений для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї, згідно зі ст. 19, у своїй практиці реалізує наглядову юрисдикцію в аспекті «гуманного ставлення до в'язнів» через виконання Урядами держав – членів Ради Європи передбаченого ст. 1 позитивного зобов'язання забезпечення (shall secure) прав і свобод розділу I, а саме визначених у ст. 3 у формі заборони (Convention for the Protection, 1950). Зокрема, у згадуваному в Стратегії «пілотному» рішенні «CASE OF SUKACHOV v. UKRAINE» (2020) (заява № 14057/17, рішення від 30 січня 2020 року, остаточне – 30 травня 2020 року, ЄСПЛ) як докази наведено першочергово, поряд із доводами сторін, витяги із загальних доповідей (п. 27–33) Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – КЗК), у яких у контексті розглядуваного питання привертають увагу такі позиції:

- рівень переповненості установи може сам собою бути нелюдським або таким, що принижує гідність ув'язнених з фізичної позиції;

- задовільна програма заходів (робота, освіта, спорт, спілкування з ув'язненими з інших камер тощо) має вирішальне значення для добробуту ув'язнених, слід прагнути до того, щоб ув'язнені й засуджені, які перебувають у місцях несвободи, мали змогу проводити розумну частину дня (8 год і довше) поза своїми камерами, займаючись цілеспрямованою діяльністю різного характеру;

- в'язням має бути надано можливість для занять фізичними вправами на свіжому повітрі, на просторах майданчиків, розташованих на рівні землі, щонайменше протягом однієї години на день;

- вільний доступ до належних туалетних приміщень (відокремлених до стелі) і підтримання належних стандартів гігієни є важливими компонентами гуманного середовища (humane environment);

- явище переповненості в'язниць продовжує турбувати пенітенціарні системи в Європі й не може бути переконливо пояснене високим рівнем злочинності, тож необхідно переглянути чинне законодавство та практику щодо тримання під вартою до суду та винесення вироку, передусім щодо скорочення тривалості судового провадження, а також діапазон доступних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; саме такий підхід пропагує Рекомендація Комітету міністрів № R (99) 22 щодо переповненості в'язниць і збільшення чисельності в'язничного населення, який підтримує ЄСПЛ у рекомендаціях щодо розв'язання структурної проблеми (п. 145–152) із

посиланням на рішення у справах, де визнано порушення п. 3 ст. 5 (понад 90 справ);

- ув'язненому має бути забезпечено щонайменше 4 м² житлової площі в багатомісних камерах (не більше ніж один ув'язнений в камері житловою площею 6 м²), належні побутові умови (material conditions), засоби безпеки на вікнах не повинні перешкоджати доступу світла і свіжого повітря (п. 27–33) (Case "Sukachev v. Ukraine", 2020).

Далі ЄСПЛ звертається до положень правових документів Комітету міністрів Ради Європи: рекомендацій (№ R (99) 22, № R (87) 18, № R (80) 11, Рес (2006)2) і рішень щодо України, зокрема щодо заходів, ужитих українською владою з метою дотримання відповідних рішень ЄСПЛ у групі схожих справ (п. 34–41), документів ООН: ратифікованих і необов'язкових, зокрема доповідей (звітів) Підкомітету із запобігання катуванням (п. 42–44), а також звітів Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, норм українського законодавства та відповідної практики (п. 45–77) (Case "Sukachev v. Ukraine", 2020).

Відповідно до викладених ЄСПЛ у п. 84 релевантних принципів за ст. 3 Конвенції можна виокремити такий атрибут негуманного (Ill-treatment), що принижує гідність, поводження як досягнення мінімального рівня тяжкості, проте оцінка його є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як: тривалість поводження, його фізичні та психічні наслідки, у деяких випадках – стать, вік і стан здоров'я потерпілого. Істотними ознаками неналежного поводження є фактичні тілесні ушкодження або інтенсивні фізичні чи психічні страждання, проте коли поводження принижує чи ганьбить людину, демонструючи зневагу до людської гідності чи нехтування нею або пробуджує почуття страху, тривоги чи неповноцінності, здатні зламати моральний і фізичний опір особи, його може бути схарактеризовано як таке, що принижує гідність та підпадає під заборону статті 3 Конвенції (Case "Sukachev v. Ukraine", 2020).

Далі ЄСПЛ констатує порушення ст. 3 наявністю житлового простору для затриманого менше ніж 3 м² і можливість її спростування урядом за наявності кумулятивної сукупності компенсаційних факторів: зменшення є стислим, випадковим і незначним, достатня свобода пересування поза камерою та адекватна діяльність поза камерою, утримання в належних умовах, відсутність інших обтяжуючих аспектів; вказує на порушення ст. 3 за наявності житлового простору від 3 м² до 4 м² у поєднанні з іншими неналежними аспектами умов тримання, зокрема щодо: доступу до фізичних вправ на свіжому повітрі, визнаючи в п. 94 неналежним аспектом занадто малий розмір подвір'я для прогулянок для надання реальної можливості виконання вправ; природного освітлення або повітря, наявності системи вентиляції, адекватної температури в камері; можливості приватного користування туалетом, дотримання

базових санітарно-гігієнічних вимог (п. 86). У п. 85 також зазначено, що здоров'я і добробут в'язнів загалом мають бути належно забезпеченими (Case "Sukachev v. Ukraine", 2020; Liubarskyi, 2024b, p. 342).

Ключовим для характеристики модусу гуманності в поводженні з в'язнями є визнання ЄСПЛ із посиленням на висновки КЗК, норми «площі в камері для однієї взятої під варту особи» у 2,5 м², передбаченої ст. 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» (1993) неадекватною (old inadequate) (п. 31, 33, 140, 150), зміни якої вимагають стандарти, встановлені (п. 138–140) у рішенні «CASE OF MURŠIĆ v. CROATIA» (2016) (заява № 7334/13, рішення від 20 жовтня 2016 року, ЄСПЛ). У зазначеному рішенні наведено й відповідні позиції КЗК згідно з документом «Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards» (CPT/Inf (2015) 44 of 15 December 2015), зокрема, базове емпіричне правило мінімальної житлової площі (за винятком санітарної частини) у 4 м² (або ж додатково до 6 м² мінімального житлового простору одномісної камери, по 4 м² на кожного ув'язненого в багатомісній камері місткістю до чотирьох осіб), розроблене 1990 року (п. 49–53), проте зазначено, що ЄСПЛ відмовився розглядати стандарти, розроблені міжнародними інституціями, такими як КЗК (але акцентовано на їхній важливості й уважності суду до них і до їх дотримання – п. 113, 141), а також національні стандарти як такі, що становлять вирішальний аргумент для його оцінки за ст. 3 Конвенції (п. 111–113). ЄСПЛ також нагадує, що він не зобов'язаний дотримуватися і власних попередніх рішень, проте в інтересах правової визначеності, передбачуваності й рівності перед законом не повинен відступати без поважних причин від прецедентів, викладених у попередніх справах (п. 109) (Case of Muršić v. Croatia, 2016).

Попри окреслені вище проблеми української кримінальної юстиції, слід зауважити, на прогресивній гуманістичності українського кримінально-виконавчого законодавства, де, крім визначення «створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань», метою Стратегії, на відміну від документів міжнародного, європейського права, у ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України (2003) безпосередньо задекларовано принцип гуманізму, коріння якого, за свідченнями дослідників, сягають ще часів Давньої Греції, а моральний прообраз із латинським номеном *humanitas* (людськість, досконалість, розвинутість позитивних рис людини, чеснот, благородних рис, освіченість, моральна вихованість, цивілізованість, добре ставлення до інших) утвердив у соціокультурному дискурсі Цицерон; в епоху Відродження основна ідея гуманізму – удосконалення людини через гуманітарні науки (Mandryshchuk, 2010, p. 134, 138), у наш час – людиноцентризм як апогей

поваги, людського ставлення та всебічного сприяння людині, її гідному життю і вільному розвитку.

Сутність і зміст людиноцентристського тривіуму гуманності, людської гідності й гуманізму у виконанні кримінальних покарань влучно відображає така правова позиція ЄСПЛ: примусове позбавлення особи її свободи, не прагнучи до її реабілітації, було б не сумісним із людською гідністю, що є основою системи Конвенції – рішення «CASE OF MURRAY v. THE NETHERLANDS» (2016) (заява № 10511/10, рішення від 26 квітня 2016 року, п. 101–103, ЄСПЛ) та «CASE OF VINTER AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM» (2013) (заяви № 66069/09, 130/10 та 3896/10, рішення від 9 липня 2013 року, п. 113–115, ЄСПЛ).

Висновки

Отже, проведений аналіз політико-правового та наукового дискурсу можна підсумувати такими положеннями.

Гуманність у поводженні із в'язнями – це динамічна консенсусно легалізована концепція правової свідомості та культури, правовою основою якої є комплекс національних норм права й такого, що еволюціонує на договірних засадах, міжнародного статутного та прецедентного, а також м'якого і звичаєвого права. Це передусім повага до гідності і захист прав людини, забезпечення необхідних умов для фізичного та психічного здоров'я ув'язнених осіб, їх соціальної реабілітації та реінтеграції підготовленими до самодостатнього й вільного від злочинів життя.

Людська гідність – це природний невідчужуваний рівновеликий для кожної людини та визнаний соціумом найвищою цінністю і юридично захищений абсолютний потенціал вільної реалізації особистих психофізичних та соціальних потреб й інтересів, необхідні умови для якої забезпечують відповідно до консенсусних вимог універсальної взаємовигоди правовою системою на основі комплексу загальноприйнятих рівних прав і взаємних обов'язків. Їх здійснення гарантує і охороняє публічна влада, водночас його може бути обмежено в особливих суспільно необхідних випадках до рівня та в спосіб, визначені легалізованою концепцією правової свідомості та культури.

Принцип гуманізму кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань – це історично розвинута основоположна ідея правового регулювання, виконання та відбування кримінальних покарань з вірою в цінність і гідність людини, можливість і необхідність її вдосконалення шляхом забезпечення належних гуманних умов психічного та фізичного здоров'я, стимулювання правослукняної поведінки та розвитку особистості й соціальної реінтеграції засуджених, здатних до самодостатнього вільного від злочинів життя.

References

- [1] Basic Principles for the Treatment of Prisoners. (1990, December). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text
- [2] Case "Sukachev v. Ukraine" No. 14057/17. (2020, January). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text
- [3] Case of Murray v. The Netherlands No. 10511/10. (2016, April). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614>
- [4] Case of Muršić v. Croatia No. 7334/13. (2016, October). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167483>
- [5] Case of Vinter and others v. The United Kingdom No. 66069/09, 130/10, 3896/10. (2013, July). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>
- [6] Constitution of Ukraine No. 254к/96-BP. (1996, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-bp#Text>
- [7] Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (1955, August). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
- [8] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights). (1950, November). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- [9] Criminal and Executive Code of Ukraine No. 1129-IV. (2003, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
- [10] European Penitentiary (Prison) Rules No. R (2006)2. (2006, January). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text
- [11] International Covenant on Civil and Political Rights. (1966, December). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
- [12] Kolb, O.H., & Vasiliuk, I.M. (2021). On some substantive elements of the principle of humane treatment of convicts in the sphere of execution of criminal sentences in Ukraine. *Ukrainian Police Science: Theory, Legislation, Practice*, 2(2), 141-149. DOI: 10.32366/2709-9261-2021-2-2-141-149
- [13] Law of Ukraine No. 3352-XII "On Pretrial Detention". (1993, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>
- [14] Likhovitskyi, Ya.O. (2024). The principle of humanism in criminal and executive law. *Analytical and comparative jurisprudence*, 3, 642-646. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.03.108
- [15] Liubarskyi, O.M. (2024a). Stimulation of law-abiding behavior of convicts as a priority vector of development of state policy in the field of execution of criminal sentences and probation. *Criminal-executive system: Yesterday. Today. Tomorrow*, 1(15), 122-142. DOI: 10.32755/sjcriminal.2024.01.122
- [16] Liubarskyi, O.M. (2024b). The Legal Basis of Humanity in the Treatment of Persons Deprived of Liberty. *Integration of Theory into Practice: Problems, Searches, Prospects in the Conditions of European Integration Processes: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference* (vol. 1), (pp. 339-343). Chernihiv: PAU.
- [17] Mandryshchuk, L.A. (2010). The Role of Greek Paideia in the Formation of Roman Humanism. *Bulletin of Lviv University. Series "Philosophical Sciences"*, 13, 134-141. Retrieved from https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Mandryshchuk_3.pdf
- [18] Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1153-p "Strategy for reforming the penitentiary system for the period until 2026". (2022, December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10>
- [19] Orlov, Yu.V., & Barash, Ye.Kh. (2023). Ensuring Respect for Dignity in the System of Counteracting Criminal Radicalism among Convicts. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 29(2), 64-76. DOI: 10.32631/vca.2023.2.04
- [20] Project "Towards more humane conditions of detention and reduction of reoffending in Ukraine" (DECOPRIS). (n.d.). Retrieved from <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/decopris-towards-more-humane-detention-conditions-and-reduced-reoffending-in-ukraine>
- [21] Pylypenko, D.O. (2022). The principle of humanism in criminal and executive law. *Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 248-252. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.46
- [22] Report of the Human Rights Committee. (1992). New York: UN. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/153828?ln=en&v=pdf>
- [23] Resolution of the Supreme Court of Ukraine No. 1 "On judicial practice in cases of protection of dignity and honor of an individual, as well as business reputation of an individual and legal entity". (2009, February). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text
- [24] Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. (1955, August). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text
- [25] Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. (2010, April). Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/700722?ln=ru&v=pdf>

- [26] United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). (2015, December). Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/816764?ln=en&v=pdf>
- [27] Universal Declaration of Human Rights. (1948, December). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Список використаних джерел

- [1] Основні принципи поводження з в'язнями: міжнар. док. від 14 груд. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text
- [2] Справа «Сукачов проти України» (заява № 14057/17): рішення Європейського суду з прав людини від 30 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text
- [3] Case of Murray v. The Netherlands (Application No. 10511/10): Judgment of the European Court of Human Rights of 26 April 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614>
- [4] Case of Muršić v. Croatia (Application No. 7334/13): Judgment of the European Court of Human Rights of 20 October 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167483>
- [5] Case of Vinter and others v. The United Kingdom (Applications No. 66069/09, 130/10 and 3896/10) Judgment of the European Court of Human Rights of 9 July 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>
- [6] Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
- [7] Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: міжнар. док. від 30 серп. 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
- [8] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- [9] Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
- [10] Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць від 11 січ. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text
- [11] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
- [12] Колб О. Г., Василюк І. М. Про деякі змістовні елементи принципу гуманного ставлення до засуджених у сфері виконання кримінальних покарань України. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2 (2). С. 141–149. DOI: 10.32366/2709-9261-2021-2-2-141-149
- [13] Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>
- [14] Ліховіцький Я. О. Принцип гуманізму в кримінально-виконавчому праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 642–646. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.03.108
- [15] Любарський О. М. Стимулювання правослухняної поведінки засуджених як пріоритетний вектор розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2024. № 1 (15). С. 122–142. DOI: 10.32755/sjcriminal.2024.01.122
- [16] Любарський О. М. Правовий базис гуманності в поводженні з позбавленими свободи особами. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 22 листоп. 2024 р.): у 2 т. Чернігів: ПАУ, 2024. Т. 1. С. 339–343.
- [17] Мандрищук Л. А. Роль грецької пайдеї у становленні римського гуманізму. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки»*. 2010. Вип. 13. С. 134–141. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Mandryshchuk_3.pdf
- [18] Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10>
- [19] Орлов Ю. В., Бараш Є. Х. Забезпечення поваги до гідності в системі протидії кримінальному радикалізму серед засуджених. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 29 (2). С. 64–76. DOI: 10.32631/vsa.2023.2.04
- [20] Проект «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS). URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/decopris-towards-more-humane-detention-conditions-and-reduced-reoffending-in-ukraine>
- [21] Пилипенко Д. О. Засада гуманізму кримінально-виконавчого права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 248–252. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.46

- [22] Report of the Human Rights Committee. New York : UN, 9 Oct. 1992. 454 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/153828?ln=en&v=pdf>
 - [23] Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Верховного Суду України від 27 лют. 2009 р. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text
 - [24] Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : міжнар. док. від 30 серп. 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text
 - [25] Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice : resolution adopted by the General Assembly 1 April 2010. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/700722?ln=ru&v=pdf>
 - [26] United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) : resolution adopted by the General Assembly 17 December 2015. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/816764?ln=en&v=pdf>
 - [27] Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
-

LIUBARSKYI Oleksandr

Postgraduate Student of the Department of Criminal Executive and Criminal Law of the Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement Activities and Psychology of the Penitentiary Academy of Ukraine

Chernihiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7392-7409>

**HUMANCENTRIC TRIVIMUM: HUMANITY, HUMAN DIGNITY,
HUMANISM AS A VALUE AND LEGAL BASIS OF STIMULATION
OF LAW-ABIDING BEHAVIOUR OF PRISONERS**

Abstract. *The article is devoted to highlighting the essence and revealing the content of the aspects of humanity, human dignity, humanism in the treatment of persons deprived of their liberty and presenting the humanistic theoretical-legal principles of legal regulation, policy and practice of stimulating the law-abiding behaviour of prisoners, formulated based on analysis and generalization of the relevant authentic and legally conscious experience reflected in international and Ukrainian sources of law, relevant terminological culture and semantic load, which is especially relevant in our time of rapid humancentric development of a supranationally integrated legal system through the consensus evolution of law, in particular by hardening of soft law. The article, in accordance with the research conducted on the basis of international sources of law: documents of soft and hard law and practice of the United Nations; European sources of law: documents of soft and hard law of the Council of Europe, the results of the activities of supervisory institutions and the practice of the European Court of Human Rights; Ukrainian political, legal and scientific discourse, conceptualizes the essence and content of the humancentric trivium of the treatment of prisoners: humanity, dignity, humanism in the legal concepts of "humanity in the treatment of prisoners", "human dignity" and "the principle of humanism of criminal-executive legislation, execution and serving of sentences", which form the value-legal basis of the execution of criminal sentences in general and, directly, its quintessence – stimulation of law-abiding behaviour of convicts, which constitutes the value of new scientific knowledge and benefits for the further development of jurisprudence, improvement of legislative regulation and policy and practice of criminal justice.*

Keywords: *prisoners; humanity; human dignity; humanism; human rights; punishment; stimulation of law-abiding behaviour; rehabilitation.*